

O'QISHNI NUTQ FAOLIYATI TURI SIFATIDA O'RGANISH.

Nishonova O'g'iloy

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Tirik mavjudot orasida faqat inson fikr yuritish qobiliyatiga ega. Tafakkur soʻz, soʻz birikmalari va jummalarni nutq faoliyatida qoʻllash orqali sodir etiladigan murakkab psixik jarayondir. Nutq faoliyati ogʻzaki va yozma shaklda roʻyobga chiqadi. Ogʻzaki nutq gapirish va tinglab tushunish, yozma nutq oʻqish va yozuv turlaridan iborat. Ushbu maqolada oʻqishni nutq faoliyati turi sifatida oʻrganish haqida yozilgan.

Kalit soʻzlar: Nutq faoliyati, ogʻzaki nutq, yozma nutq, semantika, ifoda, monolog.

Nutq faoliyatida operatsion (til materialini ishtiroki) va motivatsion (fikr bayoni) jihatlari aniqlangan. Leksika, grammatika va talaffuz birliklarini gapirish va yozuvda qoʻllash, oʻqish va tinglashda idrok etib tushunish nutqning operatsion aspektidir. Motivatsion aspektida retsipyent (gapiruvchi va fikr yozma bayon etuvchi) va produtsent (tinglovchi va oʻqib axborot oluvchi) oʻz fikrini boshqalarga yetkazadi yoki oʻz gʻalalarini tushunib oladi. Nutq faoliyati turlari va til materialini oʻquv jarayonida yaxlit tarzda oʻrgatiladi. Deyarli har bir darsda (birinchi oʻquv yilining dastlabki mashgʻulotlari bundan mustasno) oʻquvchi tinglab tushunadi, gapiradi, oʻqiydi va yozadi. Bunda oldin oʻzlashtirilgan yoki hozir shu darsda oʻrganilayotgan til birliklari ishtirok etadi. Nutq faoliyati turlarining u yoki bu sinfdagi yoki taʼlim bosqichida tutgan mavqeyi turlichadir.

Nutqning uch tarafi — tuzilishi (grammatika), semantika (leksika) va „ifoda“ (talaffuz) til materialini tomonlari deb ataladi. Taʼlim maqsadlari (III bob)dan kelib chiqqan holda nutq faoliyati turlariga mos oʻljallab til materialini tanlanadi, taqsimlanadi, tasnif qilinadi, taqdim etiladi, yaʼni oʻzlashtirishga tayyorlanadi (bu bosqichlar inglizcha metodikada selection, distribution (grading), classification, presentation deyiladi). Chet til materialini tanlash, taqsimlash, metodik tasnif va taqdim etish dastur tuzuvchilar va darslik mualliflari tomonidan roʻyobga chiqariladi. Oʻquv materialini oʻrganish/oʻrgatish chogʻida oʻquvchi va oʻqituvchi ishtirok etadi, hamkorlikda ish koʻradi. Til leksika, grammatika, talaffuz birliklarini yaxlit birlashtiruvchi ijtimoiy hodisa tarzida nutq faoliyatining „qurilish“ materialini sanaladi. Leksika birligi, grammatika birligi va talaffuz birligi gapirish, tinglab tushunish, oʻqish va yozuvda oʻrgatish/ oʻrganish birliklari deb qaraladi. Ularning funksional, semantik va formal jihatlari oʻzlashtirish uchun maxsus mashqlar bajarishni talab qiladi.

Gapirishni o'rgatish metodining yana bir muhim tarkibiy qismi bu muloqot turidir. Muloqotning 3 turi mavjud: individual, guruhli va ommaviy: Individual muloqotda ikki kishi ishtirok etadi. Bu tezkorlik va ishonch bilan ajralib turadi. Bu erda aloqa sheriklari umumiy nutq "mahsulotida" ishtirok etish ulushida tengdir. Guruhdagi muloqotda bir nechta odam bitta muloqot jarayonida (do'stlar bilan suhbat, trening, uchrashuv) ishtirok etadi. Ommaviy muloqot nisbatan ko'p sonli shaxslar bilan amalga oshiriladi. Shu sababli, ommaviy muloqotda ishtirokchilarning kommunikativ rollari odatda oldindan belgilanadi: ma'ruzachilar va tinglovchilar (qarang: yig'ilishlar, mitinglar, bahslar va boshqalar). Nutq (gapirish) monologik va dialogik shakllarda namoyon bo'ladi. Dialogni o'rgatishda dialogning turli shakllari va ular bilan ishlash shakllarini farqlash kerak: dialog-suhbat, dialog-sahna, o'quvchilarning o'zaro va o'qituvchi bilan suhbat, juftlik va guruh shakllari. Monolog kengayish, izchillik, izchillik, asoslilik, semantik to'liqlik, umumiy konstruksiyalarning mavjudligi, grammatik rasmiyatchilik bilan ajralib turadi.

Og'zaki nutqning ikki turi mavjud: oddiy so'zlashuv nutqi va adabiy so'zlashuv nutqi. Oddiy so'zlashuv nutqi tabiiy nutq sifatida namoyon bo'lib, sheva ta'sirida bo'lgan kundalik so'zlashuv nutqining turli ko'rinishlaridan iborat. Adabiy so'zlashuv nutqi esa adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda gapirishni taqozo etadi. Yozma nutq og'zaki nutqdan so'ng yozuv ta'sirida paydo bo'lgan bo'lib, adabiy tilning imloviy, punktuation, uslubiy qonun-qoidalariga bo'ysunuvchi grafik shakldagi nutqdir. Yozma nutqning mazmuniy bo'laklari, gaplar, ularning qismlari turli xil tinish belgilari orqali ajratib ko'rsatiladi. Yozma nutq og'zaki nutq kabi kishilar o'rtasidagi bevosita aloqa vositasi emas, u boshqa joyda va zamonda (kelgusi davrda) yashovchi kishilar bilan aloqa bog'lash vositasidir.

Gapirish (nutq)ni o'rgatishdagi asosiy qiyinchiliklar motivatsion muammolarni o'z ichiga olishi kerak, masalan: talabalar chet tillarida gapirishdan uyaladilar, ular xato qilishdan, tanqid qilishdan qo'rqishadi; o'quvchilarda vazifani hal qilish uchun etarli til va nutq vositalari mavjud emas; talabalar u yoki bu sabablarga ko'ra dars mavzusini jamoaviy muhokama qilishda ishtirok etmaydilar. Nutqni o'rgatishda sanab o'tilgan muammolarga asoslanib, maqsad paydo bo'ladi - agar iloji bo'lsa, ushbu muammolarni bartaraf etish. Muayyan mavzu bo'yicha oddiy dialoglar qurmasdan, haqiqiy vaziyatlarga tushmasdan gapirishni o'rganish mumkin emas. O'qitishning interfaol yondashuvi o'quvchilarni munozaralar, bahs-munozaralar, muammolarni muhokama qilish va shuning uchun dialogga bevosita jalb qilishni nazarda tutadi. Shuningdek, o'quvchilarda umumiy til, intellektual, kognitiv qobiliyatlarni, chet tilidagi muloqotni o'zlashtirishning asosi bo'lgan psixik jarayonlarni hamda o'quvchilarning his-

tuyg'ularini, his-tuyg'ularini, muloqotga tayyorligini, har xil turdagi muloqot madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega jamoaviy o'zaro ta'sir.

Yozma manbalar orqali biz o'tmish tariximizni o'rganamiz va bundan kelajak avlod foydalanishini ta'minlaymiz. Nutqning bu shakllari turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Nutq ayrim shaxsga tegishli bo'lishi kki kishi o'rtasida yuz berishi (dialogik) va bir necha shaxslar orasida (polilogik) bo'lishi mumkin. Nutq ko'rinishlari ifoda maqsadi, qurilishi, hissiy-ta'siriy vosi- talari bilan farqlanadi. Yozma nutq uslubiy turlari (so'zlashuv, ilmiy, badiiy, ommabop, rasmiy-idoraviy) bilan o'ziga xos nutq ko'rinishlarini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Великанова А. В. Компетентностно-ориентированный поход к образованию / А. В. Вели-канова // Серия «Компетентностно-ориентированный поход к образованию». – Вып. 2 – Самара : Профи, 2002. – С. 92
2. Bekmurodova.U.B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat., Toshkent 2012-yil.
3. N. Q. Xatamova, M.N. Mirzayeva. "INGLIZ TILI DARSLARIDA QO'LLANILADIGAN INTERFAOL USULLAR" (uslubiy qo'llanma), Navoiy, 2006, 40 bet.
4. Joraboyev, B. B. O. (2021). Using authentic materials on english lessons. Academic research in educational sciences, 2